

Industrihistoria i Väst

Tidskrift för föreningen Industrihistoria i Väst

NR 1-2 2015 ÅRGÅNG 11

Innehåll

- 3 Mot nya framgångar. *Börje Johansson*
- 4 Program
- 4 Notiser
- 5 Kulturarvsdagen
- 6 Kulturhistorisk bildskatt. Recension av Industri i förändring – nedslag i svensk industrihistoria. *Ida Dicksson*
- 7 Årets industriminne – Fengersfors bruk
- 8 Slutfixat... – en majornafabriks utveckling och uppslukning. *Ewert Arwidsson*
- 12 Lidköpings industrihistoria i fokus på Vänermuseet. *Björn Ohlsson*
- 14 Brist på kunskap hotar det industriella kulturarvet. *Ida Dicksson*
- 18 Franz Karner tog plasten till Lidköping. *Björn Ohlsson*
- 28 Spännande på Lyckholms. *Lars O. Carlsson*
- 29 Gatunamn berättar om vår industrihistoria – del 2. *Lars O. Carlsson*

Tidskriften ges ut av föreningen Industrihistoria i Väst.

Hemsida: www.industrihistoriaivast.net

E-post: info@industrihistoriaivast.net

Plusgiro: 126 25 70-3

Postadress: Industrihistoria i Väst, c/o Riksarkivet Landsarkivet i Göteborg, Box 19035, 400 12 Göteborg

Redaktionskommitté: Ida Dicksson, Kenth Lärk, Björn Ohlsson och Tommie Vester

Redaktör: Kenth Lärk, **Layout:** Karl-Magnus Johansson, **Tryck:** Typografia.

Omslagsbild: Skylten från "Fix AB", förfallen men sparad (foto: Albin Olsson CC-BY-SA-3.0)

Mot nya framgångar

Föreningen Industrihistoria i Väst har sedan bildandet bland annat haft avsikten att ge ut en tidskrift. Ett till två nummer årligen har varit målet, vilket oftast har uppnåtts. Detta tack vare Per Clemensson, som lagt ner ett enormt arbete i föreningen där Per har varit ordförande under många år. Utöver uppbyggandet av föreningen så har Per lagt ner ett kolossalt arbete på tidskriften. När Per för några år sedan valde att trappa ned sitt engagemang så avsåde han sig ordförandeskapet, men ville ändå delta i styrelsearbetet och kvarstå som ansvarig för tidskriften. Undertecknad valdes till ny ordförande efter Per.

Inför år 2015 önskade Per Clemensson att en ny ansvarig för tidskriften skulle utses. Efter flera diskussioner kom styrelsen fram till att tillsätta en redaktionskommitté. Ny redaktör blev Kenth Lärk, som vi hälsar välkommen och önskar Lycka till med tidskriftsarbetet! Kenth har arbetat som journalist i mer än 30 år men är numera pensionär. Övriga medlemmar i kommittén är Ida Dicksson, Lars O Carlsson, Björn Ohlsson samt Tommie Vester.

Utan Per Clemensson hade varken föreningen eller tidskriften rönt de framgångar som de har gjort. Vi riktar ett oerhört stort TACK till Per och hoppas att även fortsättningsvis få ta del av hans gedigna kunnande.

Inför årsmötet i våras hade jag meddelat föreningens valberedning min önskan att ersättas av en ny ordförande, men att jag kunde kvarstå som styrelsemedlem.

Till ny ordförande valdes enhälligt Sten-Åke Lyngstam, nybliven pensionär från Volvo. Sten-Åke har under sin mångåriga tid på Volvo, haft olika chefstjänster inom flera divisioner, både i Sverige och utomlands. Senast som chef för Volvomuseet, som byggts upp under hans ledning. Vi önskar Sten-Åke välkommen som ordförande och tror att med honom och hans stora kunnande inom bland annat industrihistoria, marknadsföring och administration kan vi föra föreningen vidare mot nya framgångar.

Börje Johansson
vice ordförande

Program

En viktig del av föreningens verksamhet är att anordna studiebesök, utflykter och föredrag. Information om höstens program har tidigare skickats ut per post till samtliga medlemmar.

Närmast på tur står ett studiebesök på GPs tryckeri i Backa. Tryckeriet kommer snart att läggas ner och verksamheten flyttas till tryckeriet i Fläskebo, Landvetter.

Studiebesöket äger rum den 6 november 2015, kl 10.00 (kom gärna fem minuter innan så vi hinner samla ihop oss). Exportgatan 2–4 Hisings Backa, parkering finns. (Busshållplats Tidningshuset alldeles utanför. Buss 47 mellan Hjalmar Brantingsplatsen och Tuve).

Anmälan sker till industriantikvarie@gmail.com, eller via telefon 073–577 73 35. Sista anmälningssdag är 1 november.

Nyligen, den 22 oktober, höll Örjan Slätte en föreläsning om Svenska Amerika Linien och i dagarna anordnades en stadsvandring i slakthusområdet i Göteborg.

Lär mer om våra aktiviteter på www.industrihistoriaivast.se

Notiser

2015 - European Industrial and Technical Heritage year

2015 är utsett till European Industrial and Technical Heritage year. Detta har märkts och kommer att märkas under året runt om i hela Europa. Läs mer på: <http://www.industrialheritage2015.eu/>

Arbetslivsmuseernas dag

Arbetslivsmuseernas dag firades i år den 9 maj på Innovatum i Trollhättan. Syftet med dagen var att synliggöra arbetslivsmuseerna som ett spännande besöksmål och en plats för kunskap och upplevelser. Arrangörer var NAV, Nätverket för Arbetslivsmuseer i Väst.

Kulturarvsdagen

Kulturarvsdagen firas alltid andra söndagen i september. I år var temat ”Människors värv och verk – en resa i industri- och teknikhistoria” och i Västra Götalands län genomfördes ett trettiotal evenemang under dagen. Bland annat kördes den ångdrivna Färjan 4 med stopp och guidning på Gothenius varv i Göteborg, det var visning med full drift på Råbäckss mekaniska stenhuggeri, utställning och mobil vävstuga på Rydals museum, föreläsning på Landsarkivet om företagsarkiv, visning av Tollereds kraftstation och visning på Hillefors grynkvärn. Industrihistoria i Väst fanns på plats med broschyrer och tidningar på Remfabriken i Göteborg där man firade hålkortet med specialguidningar. Dessutom deltog Tommie Vester från styrelsen och höll i en guidad tur i Gårda.

Arbetslivsmuseitips – Derome trä & nostalgimuseum

På Derome trä och nostalgimuseum, på Ås prästgård i Veddige, kan man följa utvecklingen inom träindustrin under de tre senaste seklen. Här finns Sveriges största samling av verktyg och maskiner för träbearbetning. Här finns även vattenhjul och ånglokomobil för sågdriften. Mer information www.derometramuseum.se

Papyrus rivs – delvis

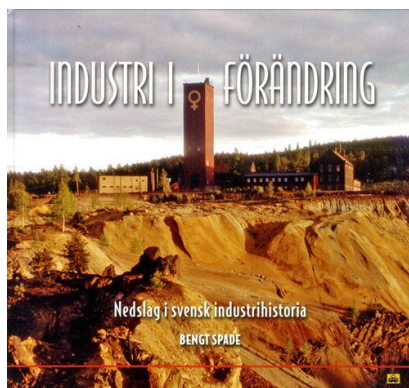
I Mölndal har nu rivningarna av de gamla Papyruslokalerna tagit fart. Samtidigt finns planer på att behålla vissa byggnader. Byggstart är i dagsläget planerat till 2018 och på www.forsaker.se kan man se en reklamfilm om hur de nya området ska ta form, blandat med delar av det gamla området. Hur resultatet blir återstår att se. Mer information finns på det kommunala bolagets hemsida, som bildats för områdets omvandling: www.molndala.se

Industrihistorisk bildskatt

Recension: *Industri i förändring – nedslag i svensk industrihistoria*, Bengt Spade, 2015

Bengt Spade har arbetat med teknik- och industrihistoria i över trettio år och hans intresse för ämnet har funnits mycket längre än så. Kameran har alltid varit en följeslagare på hans expeditioner och han sitter idag på en bildskatt på över 15 000 industrihistoriska fotografier. Han har nu sammanställt ett urval av dessa bilder i den nytvignna boken *Industri i förändring* och det är framförallt en dokumentation över anläggningar och fabriker som inte längre finns kvar. Bilderna presenteras kapitelvis uppdelade efter olika grenar av svensk basindustri så som gruvor, livsmedelsindustri och kemisk-teknisk industri och alla bilder har försetts med rikliga bildtexter. Boken är därför fylld både med information och med vackra och unika bilder. Den är, som titeln låter oss ana, en dokumentation över ett industriellt Sverige som till stor del försvunnit. För en ung generation som min är detta en aldrig skadad värld och för äldre generationer bär bilderna säkerligen på många minnen. Det är bara att tacka Trafik-Nostalgiska Förlaget för klokheten att släppa en så viktig bok. Bengt Spades böcker har en förmåga att sälja slut och den som vill ha ett eget exemplar bör därför skynda sig att införskaffa ett exemplar på Trafik-Nostalgiska Förlagets hemsida www.tnf.se

Ida Dicksson

Årets industriminne – Fengersfors Bruk

Svenska industriminnesföreningen utser varje år Årets industriminne och i år gick det till Fengersfors bruk i Västra Götalands län och utdelningen skedde den 15 augusti. Från 1800-talets slut tillverkades trämassa och så småningom papper vid Fengersfors bruk. Efter 1913 började man tillverka det som kom att bli brukets stora produkt; oceanpappret som bestod av två lager kraftpapper med ett mellanskikt av asfalt.

I början av 1980-talet fanns bara en mindre tillverkning av pappershylsor kvar från pappersepoken. Istället började ett antal mindre företag förlägga sina verksamheter hit, bland annat en fabrik för bränslepellets och en fiskodling.

2002 började ett antal konstnärer etablera ett centrum för konst, konsthantverk och design på bruket. Samtidigt finns ännu gott om teknikhistoria kvar från pappersbrukstiden, som till exempel en gammal pappersmaskin från 1906, kollergångar, ett generatorrum med ångmaskin och ångturbin samt världens första kontinuerliga kokare för massa i kommersiell drift.

En besökare möter först välordnade och vackra lokaler med kafé, hantverk och konstnärlig verksamhet. Tar man sig mer tid så hittar man de teknikhistoriska skatterna och bakom detta finns mer än nog för att mätta den som är böjd åt ruinromantik. Ett besök på Fengersfors bruk tar minst en heldag och det är inget du glömmer i första taget. Se deras hemsida för besöksinformation: www.bruket.se

Annie Rosenblad, ägare till Fengersfors bruk, tar emot priset Årets Industriminne vid utdelningen av priset tidigare i år. Foto: Eric Juhlin.

Slutfixat...

– en majornafabriks utveckling och uppslukning

Ewert Arwidsson

Nerifrån Spårväghshallarna i Majorna kunde man förr se den stora Fixskylten om man tittade uppåt backen vid Karl Johansgatan. Så är inte längre fallet.

Fix är ett bra exempel på ett framgångsrikt svenskt teknikföretag, som ägaren/innovatören säljer på ålderns höst, varefter det blir uppköpt av ett multinationellt företag och uppslukas och försvinner i samband med dess omorganisationer. Fixfabriken tillverkade framförallt spanjoletter för stängning av fönster och dörrar. Efter en sammanslagning 2007 ingår varumärket Fix nu i låsföretaget ASSA OEM.

Den 15 september 2011 demonterades skylten, som i generationer varit ett landmärke i området. Den erbjöds till Göteborgs stadsmuseum, som tackade nej, då den var för skrymmande. Skylten har nu varsamt renoverats och det har beslutats att återplacera den någonstans i det nya bostadsområdet.

Till Hjalmar Peterssons verkstad

på Karl Johansgatan 46 kom 1921 den unge Walter Bengtsson (1900-1993), som biträde och medarbetare i konstruktions- och patentfrågor. 1923 konstruerade han spanjoletten med kilkolv, patent nr 59179. Benämningen spanjolett kommer från espagnolette, som var namnet på en fransk uppfinning från 1700-talet, den utanpåliggande spanjoletten. Den är ett stängningsbeslag med låsbart eller inte låsbart låshus för fönster och fönsterdörrar. För att öka omsättningen fick Firma Gösta Tingström 1924 ensamrätt på försäljning av Peterssons spanjoletter till byggnadsfirmor i Sverige samt agenter i Oslo och Köpenhamn. För infällningsspanjoletter enligt de Petersonska patenten behövdes ett särskilt namn ansåg Tingström. Varumärket Fix började

användas i september 1924 och det registrerades i april 1925. Den planeerade utvidgningen av verksamheten krävde större lokaler och den 1 juni 1924 flyttade Firma Hj. Petersson & Co till fastigheten "Nätfabriken" ingående i Varvet Kusten i Majorna.

Petersson omkommer den 26 juli 1925 och den 1 augusti befordrades Walter Bengtsson till prokurist för Firma Hj. Petersson & Co. Vid årsskiftet 1925/26 blev han heltidsarbetande föreståndare. Genom ett kontrakt den 1 april 1927 mellan Dorothea Petersson, ägare av firman Hj. Petersson & Co, och verkmästaren Walter Bengtsson överläts på handelsbolaget "Fixfabriken, Bengtsson & Co" firman Hj. Petersson & Co, inkluderande tillverkning och försäljning av infällningsspanjoletter Fix liksom rätten till patent och uppfinningar omnämnda i avtalet av den 31 oktober 1924 mellan Hjalmar Petersson och Gösta Tingström. Handelsbolaget var bundet till detta avtal och fabriken hade tillverkningsrätten men försäljningen och patenträtten tillkom Tingström.

De något ovissa förhållandena för handelsbolaget Fixfabriken gör att företaget den 29 februari 1928 ombildas till AB Espagnolettfabriken Fix där Bengtsson blev verkställande direktör. 1938 byter företaget namn till AB Fixfabriken.

Efter krigsutbrottet 1939 sjönk

Ett urval av de Fixbeslag som tillverkades

byggnadsverksamheten i Sverige kraftigt liksom efterfrågan på spanjoletter. Företaget blev nu tvunget att hitta andra verksamhetsområden. Under denna tid blev tillverkningen av ammunitionsdetaljer åt den svenska krigsmakten en viktig del av AB Fixfabrikens produktion. När dessa beställningar sjönk kraftigt efter freden 1945 hade byggnadsindustrin i Sverige ännu inte kommit i gång och fabriken startade då en omfattande produktion av strumpstickor, rundstickor och virkkrokar. En ny produktgrupp blev från 1947 körningsvisare för bilar, bussar och spårvagnar under namnet Fixlight.

Byggnadsverksamheten ökade igen och då kunde spanjolettillverkningen åter ökas. År 1950 flyttade företaget in i nya lokaler på Bruksgatan i Majorna. Fix hade 125 industriarbetare

och tillverkade spanjoletter och andra byggnadsbeslag, jumper- och rundstickor samt virkkrok; utförde automatsvarvning och pressgjutning i

Volvos så kallade taggök

zink, aluminium och mässing. Tillverkningsvärdet var 2 miljoner kronor. Utöver Fix fanns varumärkena Fial och Filon registrerade. I samarbete med Volvos grundare, Gustav Larson och Assar Gabrielsson, utvecklas 1950 körvisaren för Volvo PV 444, den så kallade "taggöken". När marknaden för körvisare stagnerade under senare delen av 1950-talet kom nya produkter. 1958 presenterades paravanen "Surfing" för fritidsfiskare och 1960 introducerades produktgruppen Fixlock, som kom att bestå av ett stort sortiment av plastspännen till arbetskläder, sportkläder, väskor och ryggsäckar.

1969 var omsättningen 14,9 miljoner kronor och man hade 139 arbetare och 58 övriga anställda. Under åren 1975–1990 ökar spanjolettill-

verkningen stadigt och Fixfabriken expanderar kraftigt. 1979 omsattes cirka 44 miljoner kronor och antalet anställda var omkring 150 arbetare och 60 övriga.

År 1983 sålde Walter Bengtsson AB Fixfabriken till Birger Lindeblad. 1988 blir Fix leverantör till Andersen Windows i USA, världens största fönstertillverkare. 1991 köptes Fix av finländska Abloy Security Group och namnet blev Fix Abloy AB. Fix Abloy kvalitetscertifieras 1994 enligt ISO 9001. Assa Abloy-koncernen bildas 1994 genom en sammanslagning av låsverksamheterna i finländska Metra och svenska Securitas. Fix Abloy delades 1995 upp i Fix AB, Abloy AB och VingCard AB. Fix blir 1998 miljöcertifierade enligt ISO 14001 och 1999 investerar företaget i ny teknik. Den nya presslineavdelningen tas i bruk. Investeringen, som uppgår till

Produktgruppen Fixlock var plastspännen som användes till bland annat arbetskläder och ryggsäckar

6 miljoner kronor, är ett första led i en långsiktig satsning mot "världens bästa spanjolettfabrik". År 2000 har Fix 260 anställda och omsätter över 200 miljoner kronor. Fix köper Habo Industri 2005. 1 juni 2007 bildades Assa OEM genom sammanslagning av de tre bolagen Assa Industri AB, Fix AB och AB Fas Låsfabrik. ASSA OEM utvecklar, tillverkar och marknadsför och säljer ett brett sortiment av lås och beslag för fönster, dörrar och skåp. Företaget är i dag mark-

nadsledande i Skandinavien med ett starkt fäste även i andra länder.

År 2012 lämnade Assa OEM AB fabriken i Majorna och området köptes upp av HSB för uppförande av bostäder. Stadsbyggnadsprojektet Fixfabriken är ett samarbete mellan HSB Göteborg och fastighetsbolaget Balder. Här ska skapas närmare 500 nya bostäder med kompletterande verksamhetslokaler, byggstart år 2016, se hemsidan: <http://www.fixfabriken.se/om-fixfabriken/>

1950 flyttade Fixfabriken in i lokalerna på Bruks-gatan i Majorna

Källor:

Artur Attman, En verkstad i Majorna: göteborgsk industriell företagsamhet, Göteborg: Fixfabriken (1981)

"Fixskylt i garderoben", Göteborgs-Posten, fredagen 16 september 2011

"Bostäder där fabriken står", Göteborgs-Posten, fredagen 13 juli 2012

Svensk industrikalender 1950, Stockholm: Sveriges Industriförbund (1950)

Svenska aktiebolag 1970-1971, Stockholm: P.A. Norstedt & Söner (1971)

http://sv.wikipedia.org/wiki/Fix_AB, hämtad 2015-05-25

<http://assaoem.se/sv/site/assaoemse/om-assa-oem/historia/>, hämtad 2015-05-25

Lidköpings industrihistoria i fokus på Vänermuseet

Björn Ohlsson, Antikvarie och etnolog på Vänermuseet

Lidköpings industrihistoria och stadens utveckling från slutet av 1800-talet fram till idag är ämnet för årets stora satsning på Vänermuseet, utställningen *Från porslin till plast – Lidköping under ett omvälvande århundrade*, som invigdes den 16 april. Utställningen står kvar till den 17 januari 2016.

I början av 1900-talet förvandlades den gamla handels- och hantverksstaden, grundad 1446, till länets största industri- och arbetarstad, vilket den förblev fram till 1950-talet.

Rörstrand är förstås det företag som är mest förknippat med staden. Det bildades i Stockholm 1726, flyttade till Göteborg 1926 och hamnade sedan i Lidköping efter samgåendet med Aktiebolaget Lidköpings Porslinsfabrik (ALP) 1932.

Plastindustrin är mer okänd. Den kom igång 1957, då österrikaren Franz Karner började tillverka plastflaskor. Idag finns sex medelstora plastfabriker, som tillverkar alltifrån PET-flaskor och yoghurtbägare till nappar och båtar (läs mer om Karner på sid 18).

Välkommen att stämpla in i Fabriken. Mona Jonsson, Vänermuseet, visar hur man gör.
Foto: Björn Ohlsson/Vänermuseet

Kvinnliga arbetare på
AB Lidköpings
Porslinsfabrik (ALP),
omkr 1920.
Foto: Vänermuseet

Ett annat välkänt företag i staden är Lidköpings Mekaniska Verkstad, ”Meken”, som bildades 1875 och som än idag tillverkar avancerade slipmaskiner till bil- och lagerindustrier över hela världen.

Till skillnad från många andra industristäder i regionen, som Skövde, Mariestad och Tidaholm, har Lidköping utmärkts av en allsidig industri, med många företag inom flera olika branscher, som tändstickor, livsmedel, verkstad, textil, silverbestick, porslin, plast mm.

Industrialismen innebar inte bara nya byggnader och nya arbetstillfällen, utan att ett helt nytt samhälle växte fram. Industrisamhället, präglad av skorstenar och stämpelur, trångboddhet och dålig arbetsmiljö, folkpark och fackföreningar, nya bostäder och framtidsstro. Av ett nytt sätt att arbeta och leva, vilket också skildras i utställningen.

Välkommen att stämpla in!

Brist på kunskap hotar det industriella kulturarvet

Ida Dicksson, frilansande industriantikvarie och teknikhistoriker

Industriarvet måste upplevas på plats och med en stor portion nyfikenhet. När jag började på den tvååriga utbildningen i Byggnads- och industriminnesvård 2003 var jag intresserad av hur man byggde hus förr i tiden. Att jag var teknikhistoriskt intresserad hade jag ingen aning om och min första fråga när Bengt Spade dök upp som föreläsare i ämnet industrihistoria var ”Varför ska man intressera sig för det här?”. Men han visste vad han behövde göra för att väcka vår nyfikenhet. Han körde runt oss till några av de närmaste anläggningarna – Västerås Ångkraftverk och Ramnäs valsverk – och hela klassens elever var plötsligt mer intresserade. På första grupparbetet skulle vi förstå oss på mystiska kanaler, gropar och dammar runt en gammal gruva utanför Hjulsjö. Där i skogen väck-

tes vår nyfikenhet. Vi hittade rester av trätuber och rester av turbiner på botten av djupa gropar. Utan förkunskaper lyckades vi lista ut hur man, innan gruvan elektrifierades, använt vattnets kraft för att driva den ena mekaniska anordningen efter den andra. Vår nästa uppgift var att förstå oss på Trångsfors kraftstation från 1899. Hur gick det till när vatten togs in och omvandlades till elektricitet? Efter fyra grupparbeten var vi industriarvsnördar hela bunten och sedan vår examen 2005 har klassen träffats på klassresor två gånger om året för att besöka industrihistoriska anläggningar runt om i landet, fascinerade av mystiken, skönheten, produktionen och tekniken. Vad sjutton tillverkade man här? Hur gick det till?

Det var faktiskt först under utbildningen jag på allvar blev intresserad

av historia och jag började fundera över hur saker egentligen fungerat och hur tekniker utvecklats. Besöken på några av landets över 1400 arbetslivsmuseer har blivit många sedan dess och jag har insett att det framförallt är anläggningarna som kan visas i drift som verkligen förmår väcka intresse och samtidigt bevara såväl det materiella som immateriella kulturarvet. Detta har man för länge sedan förstått i Nederländerna där kulturvårdsbidrag fördelas till landets väderkvarnar baserat på hur många varv väderkvarnsvingen faktiskt snurrat på ett år; fler varv – mer pengar.

Det industriella kulturarvet handlar mer än de flesta andra kulturarv om människors vardag och om samhällsutveckling och därmed makten över historien och framtiden och i Statens offentliga utredningar 1992:18 betonar man att detta är centralt för att det industriella kulturarvet ska uppfattas som väsentligt och värt att värna om. Institutioner, museer och myndigheter i landet börjar mer och mer ta detta kulturarv på allvar och personer med särskilda kunskaper inom området efterfrågas allt oftare. Samtidigt saknas i princip utbildningsmöjligheter inom området i Sverige. Den utbildning jag gick är idag nedlagd, medan länder som Frankrike, Tyskland, Ungern, Portugal, Belgien, Tjeckien, Storbritannien

Hundbana på Forsbacka bruk i Gävle kommun.
Foto: Ida Dicksson 2011

och USA har utbildningar i Industrial archaeology och Industrial heritage på universitetsnivå. Det leder tyvärr till att kunskapen bland de som hanterar det industriella kulturarvet ofta är bristfällig. Som industriantikvarie stöter jag allt för ofta på industriarv som med god vilja men brist på kunskap missbedömts eller restaurerats sönder eller bortglömda industriarv av nationellt, ibland till och med internationellt, värde.

Den här kunskapsbristen har gjort att det industriella kulturarvet alltför länge begränsats till att gälla byggnad-

Silversmedjan i Kristianstad. Foto: Ida Dicksson 2013

der, arkitektur eller enstaka teknik-historiska monument, medan det som egentligen var det viktiga, berättelsen om människors vardag och om samhällsutvecklingen försvinner. Som jag ser det är det framförallt fyra synsätt som skiljer industriminnesvården från den traditionella byggnadsvården.

Tänk inte byggnad – tänk verksamhet. På en industrihistorisk anläggning är byggnader bara mer eller mindre påkostade väderskydd, hårt anpassade efter den egentliga kärnan: produktionen och produktionsutrustningen. Förståelse för arbetsplatsen, tekniken och processerna är

nödvändig innan man kan bedöma anläggningens kulturhistoriska värde eller vårdbehov.

Årsringar är viktigare än autenticitet. En industri förändras så länge den är i drift, det ligger i industrins natur. Därför blir årsringar nästan alltid viktigare än autenticitet.

Kulturarvet är inte alltid vackert. Även något som är fult, smutsigt eller hemskt kan vara så historiskt väsentligt att det inte får glömmas bort.

Prioritera med nationellt perspektiv. Industriella anläggningar är ofta så mycket större och dyrare att bevara att endast ett fåtal kan bevaras intakta

och ett nationellt, eller till och med internationellt, perspektiv på urvalet är därför extra viktigt.

Något som ofta slår mig är att idag görs bedömningar, dokumentationer och restaureringsarbeten av förstklassiga industriarv ofta på en nivå som aldrig skulle godkänts för en medeltidskyrka eller 1700-talsherrgård. Men om en medeltidskyrka behöver bedömas av någon som kan kyrkobyggandets historia och restaureras av någon som kan medeltidens material och tekniker, så behöver ett vattenhjul bedömas av någon som kan skilja överfallshjul från underfallshjul och restaureras av någon med kunskap om vilka skovelvinklar som krävs för en störningsfri funktion eller vilka träslag som använts i hjulets olika delar. Dessutom måste de som bedömer det industriella kulturarvet ha bättre teknisk kunskap, vara insatta i produktionsmetoder, transport- och kraftsystem och deras historia och kunna läsa, förstå och upprätta ritningar. De måste kunna lämna förslag på hur defekta eller sedan länge oanvända maskiner eller tekniska system åter skulle kunna visas i drift och kunna bedöma och hantera konstruktionsmaterial som till exempel stål och betong.

Industrins höga förändringstakt leder till att industrier rivs och saneras allt snabbare vid en nedläggning.

Hamnkranar vid gasverksområdet i Gävle. Foto: Ida Dicksson 2011

Samtidigt är industriminnesvård ofta dyrare och mer omfattande än traditionell byggnadsvård. Det leder till att prioriteringarna blir hårdare och måste göras snabbare. Ska vi i framtiden ha ett representativt industriarv i Sverige som kan förmedla den viktiga kopplingen mellan vardag, historia och framtid måste vi göra mer kvalificerade bedömningar, prioriteringar och restaureringar än vad vi gör idag. Jag menar att det är dags att ställa samma höga kunskapskrav på de som bedömer, hanterar och restaurerar det industriella kulturarvet som vi ställer på alla som arbetar med det byggda kulturarvet i övrigt.

Artikeln är tidigare i år publicerad i Svenska Byggnadsvårdsföreningens tidskrift *Byggnadskultur*

Franz Karner tog plasten till Lidköping

Björn Ohlsson

1948 kom det en 22-årig österrikare till Lidköping och fick arbete som konstruktör av maskiner för svetsning av radiatorer på Lidköpings Värmeledningsindustri i Järpås. Nio år senare byggde han upp den första plastfabriken i Tofta strax utanför Lidköping.

Detta blev början på plastepoken i Lidköping. I dag finns fyra fabriker för tillverkning av plastprodukter som har sitt ursprung i hans satsningar. Företagen RPC, Petainer, Nordic Hangers och Hammarplast Medical, sysselsätter tillsammans mer än 300 personer i Lidköping.

Mannen, som gjorde Lidköping till en plaststad och som grundade de fyra fabrikerna, hette Franz Karner. Detta är historien om hur plasten kom till Lidköping och hur denna bransch blev en viktig del av stadens näringsliv.

Deserterade i Norge

Franz Karner växte upp i Krems i Österrike, där hans pappa arbetade som skräddare. Riktigt varför han kom till Sverige 1948 vet vi inte.

Heinrich Bristle, en tysk verktygsmakare och teknisk chef som arbetade i många år tillsammans med Karner, berättar att han deserterade från den tyska marinen i Norge 1944 eller 1945. Karner hade yttrat sig "olämpligt" om Adolf Hitler, när denne höll ett tal i radio, vilket han på något sätt skulle straffas för. Istället flydde han upp på Hardangervidda, där han höll sig gömd hos några norrmän. Efter krigsslutet 1945 blev Karner hemskickad till Österrike.

Franz Karner, hans mamma eller faster, samt pappa, som är på besök i Sverige på 1950-talet. Foto: Karners privata samling/Vänernumuseet.

Bristle började på Mema

Heinrich var 26 år, och hade värvats som verktygskonstruktör till Memas bestickfabrik i Lidköping, när han träffade Franz Karner 1949. När Mema efter kriget inte längre kunde köpa färdiga bestick för försilvring från Tyskland fick man skaffa kvalificerad arbetskraft utomlands för att tillverka besticken från grunden. Fyra tyskar och tre finländare arbetade på Mema vid den tiden. Som tyskspråkig utlänning kom Heinrich snart i kontakt med Franz Karner. Både delade också intresset för teknik och konstruktion.

Bildade Karner & Co

1955 bildade Bristle och Karner ett gemensamt företag, Karner & Co, och

hyrde en verkstad i ett garage. Karner producerade detaljer till värmeelement, som han sålde till Lidköpings Värmeledningsindustri, och Bristle konstruerade verktyg till elementfabriken i Järpås och även till andra industrier, som Cylinda i Jung, och deras första tvättmaskin.

Karner hade samtidigt bildat ett eget företag, Austria AB, som började producera sexmillimeters mutterbrickor till Volvo. Han kom på att han kunde använda rester från tillverkningen av värmeelementen för att stansa ut små brickor till en låg kostnad. För detta ändamål hyrde han en liten verkstad hos Alfred Jonssons Fabriks AB, som tillverkade sågblad och bågfilmsblad.

Startade plasttillverkning 1957

1957 köpte Karner ut Bristle från Karner & Co och valde att satsa på blåsning av plastflaskor, som var en relativt ny teknik på den tiden. Karner köpte några gamla hönshus i Tofta strax utanför Lidköping och började tillverka plastflaskor under firmamnamnet Austria AB.

Heinrich Bristle blev nu egenföretagare och tillverkade verktyg till den nya plastfabriken i en före detta bilverkstad. Tillsammans konstruerade Karner och Bristle hela den nya plastfabrikens produktionsapparat. "Det var en rolig tid. Man hade mycket att göra", minns Heinrich.

Franz Karner började arbeta som verktygskonstruktör på Lidköpings Värmeledningsindustrier (LVI) i Järpås 1948. Han konstruerade bland annat svetsmaskiner som han fick patent på. Företaget, som grundades 1922, tillverkade radiatorer fram till 2014. Bilden från 1950 ca.

Foto: Karners privata samling/Vänermuseet

Ketchupflaskor åt Felix

Den första flaskan som de gjorde var en 12-deciliters fyrkantig flaska av genomskinlig polyetenplast, som levererades till Felix i Eslöv för försäljning av apelsinsaft. Samarbetet med Felix kom sig bland annat av att grundaren Herbert Felix också var österrikare. Eftersom Felix var jude hade han flytt från Tjeckoslovakien före kriget. Huvudprodukten för Austria under de första åren blev de välkända röda ketchupflaskorna åt Felix.

Heinrich Bristle minns hur det gick till: "PLM var ett ledande företag i Sverige när det gällde produktion av glasburkar och flaskor, och hade en plastfabrik i Malmö (som också startade 1957). En dag, jag tror de hade flyttat fabriken, kunde de inte längre leverera ketchupflaskor till Felix. Då kom han till oss – och vi fick behålla den ordern hela tiden."

Austria AB tillverkade också många andra typer av flaskor i olika storlekar, samtliga formblåsta av mjuk polyeten, framför allt till den kemisk-tekniska industrin, för förvaring av tvättmedel, olja och olika kemikalier.

Bygger ny fabrik och säljer

Lokalerna blev snabbt för små och omoderna och 1961–1962 byggde Karner en ny fabrik på Skogvaktarevägen i västra Lidköping. Bristle, som hade Karner som dominerande kund, valde

då att sälja sin verkstadslokal och flyttade in i den nya stora fabrikens fina verkstad, som anställd på Austria.

Bara en kort tid efter det att den nya fabriken var klar valde Karner att sälja 49 procent av företaget, för att få in nytt kapital. Köpare var Svenska Shell, som tillverkade och levererade råmaterialet till Austria från sin anläggning i Stenungsund.

Konkurrenten PLM var också kund hos Shell, och slutade att köpa sina råvaror därifrån, när Shell nu blivit delägare i Austria. Lösningen blev att Shell sålde sin del av Austria till PLM och strax därefter sålde även Karner sin del till PLM. Därmed hade PLM tagit över sin värsta konkurrent i Sverige. Detta skedde 1965 och Franz Karner arbetade kvar som konsult under några månader, medan Bristle fortsatte på PLM som teknisk chef i ytterligare tio år.

Lidköping i stället för Malmö

Bara några år efter köpet såg PLM en möjlighet att rationalisera sin verksamhet genom att stänga en av de båda enheterna i Sverige. En grupp bildades för att utreda frågan. I den ingick två tjänstemän från Malmö, en från PLM:s fabrik i Odense och så Heinrich Bristle från Lidköping. De reste runt i Europa och studerade plastindustrier för att få underlag till vilken lokalisering som var den bästa.

Franz och Birgit Karner i hennes föräldrahem, där Benjamin och Maja Lidholm bodde.

Foto: Karners privata samling/Vänermuseet

Det slutade med att Lidköping fick vara kvar medan fabriken i Malmö lades ned 1972. På den här tiden var det ont om arbetskraft, vilket var en viktig faktor. Heinrich berättar: "Jag lyckades hävda Lidköpings fördelar. Det som var tyngst vägande var att tillgången på arbetskraft var bättre här, och dessutom var den billigare än i Malmö". PLM:s beslut innebar att fabriken i Lidköping byggdes ut.

Börjar tillverka klädhängare

I samband med försäljningen till PLM 1965 förband sig Franz Karner att under de närmsta tio åren inte

Bild från Nordic Hangers. Automatiseringsline för blushängare. På linen trycks firmamärket på galgen, friktionsstyrkor läggs på, metallkroken monteras och galgen får sin slutfinish. Foto: Björn Ohlsson

starta tillverkning av plastflaskor. Då byggde han i stället upp en fabrik för tillverkning av klädhängare i plast under det gamla firmanamnet Karner & Co. Klädhängarfabriken finns fortfarande kvar på samma plats, men företaget heter nu Nordic Hangers.

Eine Jarnhede var sedan 1 oktober 1966 kontorschef på Skaraborgsbanken i Lidköping, dit Karner kom för att låna pengar till bygget. ”Att göra klädhängare i plast var helt nytt då och man undrade ju lite först. Det blev ett helt nytt sätt att transportera kläder på. De var pressade och fina och hängdes upp på hängare, med butikens namn tryckt på, i skåp direkt i fabriken där kläderna till-

verkades. På den tiden syddes ju de flesta kläder i Sverige, framför allt i Boråstrakten. Nu kommer kläderna ihopvikta i lådor.”

Jarnhede ny VD

Jarnhede slutade på banken 1972 och arbetade utomlands ett år. När han skulle tillbaka till Sverige frågade Karner honom om han ville bli VD för företaget, eftersom Karner ville trappa ned. Så blev det. Eine Jarnhede tillträdde som VD för Karner & Co den 1 maj 1973. Franz Karner blev kvar som styrelsens ordförande och arbetade med teknisk utveckling.

Plasthängarna, som tillverkades av polystyren genom formpressning,

hade snabbt slagit ut trähängarna och företaget blev framgångsrikt. ”Franz Karner var fantastisk på att rationalisera produktionen och väldigt duktig på att konstruera verktyg och utveckla maskiner. Jag var ekonomen och säljaren och han var teknikern, så vi kompletterade varandra mycket bra”, berättar Eine. ”Han hade nog någon form av teknisk utbildning, men inte akademisk, utan var mest självlärd”.

Rationellt och automatiskt

Karner kom på en ny modell av hängare, med så kallad U-balk istället för T-balk, och kunde på det viset formspruta tio hängare åt gången i stället för fyra, eftersom de kunde sättas in i maskinen med smalsidan i stället för med bredsidan. Han var också noga med att automatisera produktionen. Allt måste ske automatiskt för att det skall bli rationellt och billigt, alltifrån att plastgranulatet går via rör från en tank, i stället för att man tömmer 25-kilossäckar, till att trycket på galgar och monteringen av metallkroken sker helt automatiskt.

Klädhängarna såldes framför allt till Sverige, men det gick också stora containrar med hängare till England, där butikerna till en början var tveksamma till den nya U-modellen. Karner & Co byggde sedan upp egna fabriker i England och Tyskland.

Köpte andra plasttillverkare

En annan sak som utmärkte Karner & Co var strategin att köpa upp andra mindre plastföretag och därmed få tillgång till deras verktyg och kunder, vilket också gav en möjlighet att få upp volymerna och ytterligare rationalisera produktionen. 1968 ville han köpa Lito-Plast i Helsingborg, som också tillverkade klädhängare. Ägaren Persöner AB i Ystad sa nej, men kontakterna utmynnade i att klädhängartillverkningen flyttades till Lidköping, samtidigt som Persöner fick köpa 25 procent av Karner & Co.

I mitten av 1970-talet köptes Samuelssons Plast i Falkenberg med 10–15 anställda, som också gjorde klädhängare, och Karner & Co kunde därmed börja tillverka kjolgalgar, som det företaget hade patent på. Produktionen flyttades till Lidköping och blev mer rationell. Även Ullareds Plast och Floby Plast, som höll på med formblåsning av flaskor, köptes under den här tiden.

Börjar med återvinning

Under 1970-talet började företaget också att använda återvunnen plast i produktionen. Eine Jarnhede berättar att de köpte använda spolar och kassetter från bland annat super 8-filmer från olika fotolaboratorier, framför allt från Experts fotolabb i Linköping.

Bristle berättar hur de också an-

vände spill från 8 mm-filmkassetter från fotolabb i Tyskland. ”Vi byggde upp ett helt system på olika företag där med kvarnar som malde ned den överblivna polypropenplasten, som

Franz Karner, till vänster, och Heinrich Bristle, till höger, på mäsas i Hannover på 1960-talet. Karner var inkvarterad hos paret i mitten. Mannen var musiker. Foto: Karners privata samling/Vänermuseet.

sedan kom till Tofta i stora plastsäckar, där mäsing och papper separerades bort och där materialet sedan blandades med ny råvara och blev till nya klädhängare i plast.”

Verktygen dyra

1975 hade karenstiden efter affären med PLM gått ut, men innan Karner kunde börja bygga och flytta produktionen från Ullared och Floby var han tvungen att ha en riktigt stor order på formblåsta plastflaskor. Satsningen innebar mycket stora investeringskostnader i verktyg och maskiner. Det som kos-

tar mycket pengar vid tillverkning av plastprodukter är just utveckling och inköp av verktyg. Att utveckla och konstruera verktyg är ett avancerat arbete och de tillverkas av högkvalitativt stål, så att de håller under många år.

Eine förklarar hur formblåsning går till: ”Ett verktyg är format som den flaskan man skall tillverka. Man faller ihop de båda halvorna och från toppen går en slang ner med flytande plast. Sedan blåses luft i hålet så att plasten formas utefter formens väggar.”

I hård konkurrens med PLM lyckades Karner & Co ta över tillverkningen av enliters och halvliters oljeflaskor från Svenska Shell, som Norsk Hydro tidigare hade haft.

Nu kunde bygget ta fart och under åren 1975 byggde Karner & Co upp en ny stor fabrik för tillverkning av plastflaskor, i den norra delen av Tofta industriområde (nuvarande Petainer).

Han kunde ta folk

När den nya fabriken var klar valde Heinrich Bristle att lämna PLM och börja hos Karner & Co som teknisk chef igen. De trivdes ihop. ”Karner var en väldigt driftig man. Framför allt var han en människa som kunde vinna folk för sina åsikter. Han visste hur han skulle ta folk och hade bra kontakter med kommunens tjänstemän och ledning”, berättar Heinrich.

Innan Lidköpings storkommun

bildades 1972 byggde Karner ett stort hus vid Fästa, alldeles intill Vänern. ”Då bjöd han några bönder, som satt i byggnadsnämnden, på middag och så fick han bygga där.”

Sålde nya Tofta-fabriken

Målsättningen med den nya Tofta-fabriken för formblåsning var att företaget skulle ha två ben att stå på, berättar Eine. Om det blev lågkonjunktur och det ena sålde dåligt, skulle det andra gå bra under tiden. ”Nu blev det inte så, utan när det blev sämre tider drabbades båda fabriker-na ungefär lika mycket. Konkurrensen från PLM och Norsk Hydro var också hård.”

Därför sålde Karner & Co den nya Toftafabriken till PLM 1977.

Som mest var det ca 350 anställda på de båda stora plastfabrikerna, uppger Heinrich. Förutom flaskor och dunkar för livsmedel och kemikalier tillverkades en mängd andra produkter av formblåst plast, som kylvattenbehållare till Volvo, luftsystem till Volvo, produkter till möbelindustrin, samt granatgevärbehållare som kunde bäras på ryggen till Försvarsmakten. För att ta några exempel.

Sålde klädhängarfabriken

1979 sålde Karner även klädhängarfabriken, till Persöner AB, som redan ägde 25 procent. ”Franz Karner tyckte

det var dags att trappa av och beslöt sig för att sälja”, berättar Eine.

Bristle stannade kvar på företaget ända tills han pensionerades 1988. Han bor också kvar i samma hus på Lövholmsvägen, som byggdes 1964, alldeles i närheten av Lidköpingsfabriken. Husen byggdes som ett gemensamt projekt för anställda på Austria och stöttades ekonomiskt av företaget för att folk skulle stanna kvar.

Köper företag i Falköping

Något år efter försäljningen av fabriker-na kände sig Karner lite sysslös, berättar Eine, och frågade då om de inte skulle göra något tillsammans. Karner hade fått kännedom om ett företag i Falköping, Landén Plast, som tillverkade medicinbägare. Företaget drevs orationellt och gick med förlust. Karner och Jarnhede gick samman och köpte företaget.

1981 flyttade Landén Plast från Falköping till den nya lokalen i Lidköping och fortsatte med tillverkningen av två varianter av 3-centiliters medicinbägare, en vid och en smalare. Tekniken var formsprutning och materialet var polypropen.

I början gjorde företaget rejäla förluster. ”De första åren var bedrövliga, innan vi fick upp volymerna. Jag åkte runt i halva Europa för att sälja in produkten, och till slut fick vi några avtal som gjorde att tillverkningen

kunde bli lönsam”, berättar Eine. Då kunde man gå upp till 3-skift och produktion dygnet runt. En person räckte för att bemanna maskinerna. I fabriken i Falköping hade de haft cirka tre personer till samma jobb, förklarar Eine. Automatisering var nyckeln till framgången, men också kompetent personal.

”När vi startade Landén Plast så hade Star-produkter (ägs av Swedish Match och tillverkade köks-skåp mm) precis lagts ned och 300 personer var utan jobb. Alla som vi anställde kom därifrån. De hade kunskap om trä och snickeri, men kunde snabbt lära sig plasttillverkning. Två av dem som jag anställde 1981 finns fortfarande kvar”, berättar Eine.

Flyttar hem till Österrike

1986 sålde de företaget. Anledningen var att Franz Karner ville tillbaka till Österrike. Då efter fem år hade företaget blivit lönsamt och de kunde få hyfsat betalt. Karner var fortfarande österrikisk medborgare och hade köpt en herrgård i Steyerling, Kefergut. Nu lämnade han Lidköping och flyttade dit tillsammans med sin hustru Birgit, dotter till Benjamin Lidholm, den kände målarmästaren, konstnären och intendenten på Lidköpings Hantverks- och Sjöfartsmuseum, det som 1996 blev Vänermuseet.

Franz Karner avled 2005, 79 år gammal. Hans hustru Birgit gick bort i april 2014.

Eine har mycket gott att säga om

Franz Karner, både som människa och företagare.

”Vi hade en mycket god relation. Franz Karner var otroligt kreativ, men var samtidigt realist. Han var en fantastiskt duktig tekniker. Han kunde se en produktionskedja inne i sitt huvud långt innan den var ritad och byggd.”

”Man får inte heller glömma att han är den privatperson som ordnat flest arbetstillfällen i Lidköpings kommun”, framhåller Eine.

Nya ägare, nya produkter

Sedan 1980-talet har det hänt en hel del med de fyra plastfabriker Karner startade, både vad gäller ägande och produktion.

Fabriken han startade i Lidköping 1965 ägs idag av den brittiska plastkoncernen RPC, har ca 120 anställda och är Nordens ledande tillverkare av plastbehållare i polystyren för mejeriindustrin till yoghurt och crème fraîche mm, samt plastmuggar och koppar.

Klädhängarfabriken heter Nordic Hangers och är Nordens ledande leverantör av klädgalgar av polystyrenplast. Företaget, som ägs av VD:n Petter Skantze och marknadschefen Marcus Hjortenhed, tillverkar galgar på licens för världens största galgföretag, italienska Mainetti och har ca 25 anställda.

Fabriken i Tofta, som Karner startade 1975, ägs idag av Petainer och är Nordens enda stora tillverkare av PET-

Franz och Birgit Karner med gudbarnet Irene Bristle, dotter till Heinrich och Liesl Bristle. 1967.
Foto: Heinrich Bristle.

flaskor, framför allt för dryckesmarknaden men också för andra livsmedel och kemikalier. Företaget ägs av ett brittiskt investmentbolag samt delar av företagsledningen och har ca 110 anställda.

Landén Plast heter idag Hammarplast medical (Hpm), ägs av Lidköpingsbor och tillverkar fortfarande medicinbägare för hela Europa.

Franz Karners verk lever vidare.

PS. Förutom de fyra industrier som nämns här ovan finns två andra företag i Lidköping som använder plast som huvudsaklig råvara: AB Robert Schmitz som tillverkar nappar till barn av märket Esska och har drygt 20 anställda, samt Micore Plast AB, som tillverkar plastbåtar och släpvagnskåpor och liknande i glasfiber, som har ca 15 anställda.

Bilder och information om produkter från Austria AB, Karner & Co och PLM finns i Vänermuseets databas Carlotta. www.vanermuseet.se. Sök på företagsnamnen.

Bild från Petainer. Kjell Bergman och Diana Törnberg. I förgrunden ett tråg med gröna preformar till Seven Up- eller Sprite-flaskor. Foto: Björn Ohlsson.

Vänster: Disponentvillans tjugiga tak, höger: Rodrigo Arvidsson, delägare i Ocean.
Foto: Sven Ångemark.

Spännande på Lyckholms

Lars O. Carlsson

Industrihistoria i Väst arrangerade i november förra året ett spännande besök på Lyckholms gamla bryggerianläggning vid Mölndalsån i Almedal.

Vi gick i alla skrymslen och vrår. Vi fick lära oss allt, om vatten, humle, jäst och malt – och självfallet om Lyckholms. Det var 1881 som Johan Wilhelm Lyckholm startade sin verksamhet och han var verkligen en visionär och nydanare. Han låg i framkant inom många områden och Lyckholms Bryggerier blev på många sätt ett föredöme inom modernt industritänkande. Bryggeriet lades ner 1975.

Efter rundvandringen i de dammiga lokalerna samt i den unika och rikt utsmyckade disponentvillan var det inte utan att en och annan kände suget efter att få släcka törsten.

För dem som inte körde bil fanns möjlighet att få provsmaka det lokala bryggeriet Oceans produkter. De har haft sin produktion förlagd till Lyckholms gamla industrilokaler sedan starten 2007, men kommer nästa år att flytta till nya lokaler på Åby stallbacke i Mölndal.

Gatunamn berättar om vår industrihistoria – del 2

Lars O. Carlsson

Våra gatunamn berättar ofta mer än vad vi kanske tror. Namnen kan ha en historisk koppling som exempelvis Kungsportsplatsen eller Järntorget, men den kan också avslöja platsens unika djurarter som exempelvis Salamandergatan i Torslanda.

I Industrihistoria i Väst Nr 1–2/2014 inledde vi en serie över gatunamn med tydlig koppling till vår industrihistoria. Den gången gällde det Björkekärr och stadsdelens alla gatunamn med stark association till Nils Georg Sörensens gamla sågindustri, Säfveåns Aktiebolag.

På motsvarande sätt finner vi tydlig industrihistoria i Kallebäck. Längre var Arla den dominerade mjölkdistributören, med Axel Adler som verkställande direktör. Axel Adler (1878–1966) har fått låna ut sitt namn till en gata, men dock inte inom Kallebäck. Axel Adlers Gata återfinns vi istället i Högsbo, där den löper parallellt med, och mellan, Frölunda Smedjegata och Söderleden. Axel Adler hade många förtroendeuppdrag inom västsvenskt näringsliv och han var bland

En tydlig annons från hösten 1988

annat verkställande direktör för Arla Mejeri AB 1911–1936.

Arla köptes senare av Lantbrukarnas Mjölkcenral (LMC) som i slutet av 1950-talet flyttade hela verksamheten från centrala Göteborg till anläggningar i Kallebäck.

Även ett framtida Kallebäck utan mjölkcenral kommer starkt förknippas med mejeriprodukter. Här finns Gräddgatan (1958), Mejerigatan (1958), Mjölkbäcken (1991), Mjölktorget (1958), Ostgatan (1958), Smörgatan (1958) samt Smörkärnegatan (1967).

Årtalet inom parentes avser det år då gatunamnet antogs, vilket i denna text också avslöjar att Smörkärnegatan är en betydligt yngre gata. Notera att det för övrigt finns ganska många gatunamn i Göteborg som innehåller smör; Smörblommegången (Askim), Smörbollsgatan (Kvillebäcken), Smörslottsgatan (Sävenäs), Smörvattnestigen (Angered) och Smörvattnevägen (Angered). Som sann göteborgare kan undertecknad inte låta bli att även nämna Smörjaregatan (Älvsborg) och Smörjoljegatan (Rödjan).

Det är väl lika bra att berätta att Mjölkbodsvägen återfinns i Lilleby, i gott sällskap med andra gatunamn kopplade till lantgårdsbyggnader.

Vi bör väl åtminstone nämna ytterligare två namn i Kallebäck. Vi väljer då Ostkupan. Det är nämligen namnet på Stiftelsen Göteborgs Studentbostäders stora enhet med sina 15 våningar. Inflyttningen i fastigheten skedde i etapper och den sista genomfördes den 1 januari 1966. Av Ostkupans totalt 361 lägenheter är hela 332 enkelrum.

Arkitekten bakom verket, Poul Hultberg, kom senare att bland annat rita Scandinavium.

Vi avslutar med ett av de absolut bästa namnen, nämligen Gräddfilen (1991). Kanske inte direkt någon ödmjuk adress, men ändå ganska fyndig.

Lars O. Carlsson är Göteborgsförfattare och en flitigt nyttjad föredragshållare kring Göteborgs Gatunamn.

Bli medlem i Industrihistoria i Väst!

Föreningens medlemmar utgörs av myndigheter, institutioner, företag och föreningar som inom regionen arbetar på det industrihistoriska fältet samt enskilda personer med intresse för industrihistoria.

Som medlem bidrar du till vår möjlighet att verka påtryckande och för att sprida kunskap om och intresse för det industrihistoriska arvet. Som medlem kan du vara med och påverka vår verksamhet och lyfta fram frågor som du tycker är angelägna och intressanta. Du får också möjlighet att träffa likasinnade och att lära dig mer om Västsveriges industrihistoria.

Som medlem får du vår medlemstidning med spännande artiklar om industrihistoria och nyheter om vad som är på gång inom vårt ämnesområde. Vidare får du kallelse till våra föreningsmöten samt inbjudan att delta i våra aktiviteter, i form av intressanta föredrag, guidningar, stadsvandringar och spännande studiebesök. Tipsa oss gärna om föreningsaktiviteter och ämnen att ta upp i vår tidning.

Miss inte heller föreningens hemsida. På denna ges bland annat information om föreningens aktiviteter och tillgång till tidigare nummer av medlemstidningen, samt arkiv- och litteraturluider.

Medlemskap

Du blir medlem genom att betala in medlemsavgiften till föreningens plusgiro 126 25 70-3 och skicka e-post eller brev med dina kontaktuppgifter till oss. Årsavgiften för enskilda medlemmar är 100 kr, för ideella föreningar 300 kr och för institutioner, myndigheter och företag 500 kr.

www.industrihistoriaivast.net